

ՆՌԱՆԵ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Երևանի պետական համալսարան

Հայոց լեզվի ամբիոնի ասպիրանտ

nranesargsyan@gmail.com

**ՄԻՋԻՆ ՀԱՅԵՐԵՆ-ԱՐԵՎՄՏԱՀԱՅԵՐԵՆ ՓՈԽԱՆՑՈՒՄՆԵՐԸ
ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ. ԱՐԳԵԼԱԿԱՆ
ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ**

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. արևմտահայերեն, միջին հայերեն, գրաբար, բայեր, խոնարհման համակարգ, հրամայական եղանակ, արգելական հրամայական:

Ключевые слова и выражения: западноармянский язык, средний армянский, Грабар, язык, глаголы, спряжение, *повелительное наклонения, отрицательная форма повелительного наклонения.*

Keywords and expressions: Western Armenian, Middle Armenian, Grabar, verbs, conjugation, imperative mode, negative imperative.

Միջին հայերեն-արևմտահայերեն լեզվական համակարգերի միջև կապը կարելի է տեսնել լեզվի տարբեր մակարդակներում: Արևմտահայերենում առկա բառական և քերականական իրողությունները գրեթե ամբողջությամբ համընկնում են միջին հայերենի ձևերին: Մինչ օրս, սակայն, լեզվի զարգացման այդ երկու շրջափուլերի իմաստաբանական և քերականական ընդհանրությունների վերհանմանը և ներկայացմանը նվիրված ամբողջական որևէ աշխատություն չկա:

Այն, որ արևմտահայերենը լեզվական իրողությունները մեծ մասամբ ժառանգել է միջին հայերենից, կարելի է տեսնել նաև արգելական հրամայականի համակարգը դիտարկելիս: Այսպես:

Եզակի թիվ: Արևմտահայերենում արգելական հրամայականի եզակին կազմվում է ժխտական դերբային *մի* մասնիկը ավելացնելով: Կազմության այդ սկզբունքը առաջ է եկել միջին հայերենում, որտեղ գրաբարյան կառույցները ենթարկվեցին որոշակի փոփոխությունների:

Գրաբարում արգելական հրամայականի եզակին կազմվում էր *մի* մասնիկը ներկայի եզակի երկրորդ դեմքին ավելացնելով, ընդ որում՝ *ս* հնչյունը փոխվում էր *ք*-ի, ինչպես՝ *վազես-մի՛ վազեր*, *հայիս-մի՛ հայիր*, *կարդաս-մի՛ կարդար*, *թողուս-մի՛ թողուր*: Միջին հայերենում արդեն *մի* մասնիկն ավելանում է ոչ թե ներկային, այլ անորոշ դերբային կամ անորոշ

դերբայի լ>ր անցմամբ առաջացած բայաձևին, որը հետագայում կոչվեց ժխտական դերբայ¹:

«Ակնարկներ միջին գրական հայերենի պատմության» զրքում բերվում է ժխտականի միջինհայերենյան արտահայտության 4 տարբերակ՝ ա) *ի նախդիրով* և անորոշ դերբայով՝ *չեմ ի գրեւ*, բ) *ի նախդիրով* և անորոշ դերբայի լ ձայնորդի *ր*-ի հնչյունափոխական ձևով՝ *չեմ ի գրեր*, գ) *օժանդակ բայի ժխտականով* և անորոշ դերբայով՝ առանց *ի նախդիրի՝ չեմ գրեւ*, դ) *օժանդակ բայի ժխտականով* և անորոշ դերբայի լ ձայնորդի *ր* հնչյունափոխական ձևով՝ առանց *ի նախդիրի՝ չեմ գրեր²*:

Բնագրային օրինակներ միջին հայերենից: *Վոչ մեծատան, վոչ աղքատի հորժամ հասնի՝ համբեր չի տա.*// *Հանց բնություն զինչ մահն ունի՝ չեմ իմանալ թե նա խղճա (Ֆրիկ, Ժող., էջ 197): Խօշ եար, արեւո՛ւղ համար, որբուկ եմ, զիս մի՛ լացըներ.*// *Տըղայ եմ, չեմ ի կենար, զիս ի քո կրակն մի՛ ձրգեր (Ն. Քուչակ, ՀԲ, էջ 147): Հա՛յ իմ աղաւնի պայծառ, որ թելիդ թեպրիկն է հազար.*// *Երկինք ու գետինք վրկայ, եմ սիրեր ու չեմ մոռնար.*// *կուգան ու կուտան հազար, չեմ առնուր ու զբեզ չեմ ի տար (Ն. Քուչակ, ՀԲ, էջ 206): Ոմանք են անհոգի, աչերով կուր և ալիմայ.*// *Որ չեն ի հաւատալ արեգական ու իր լուսոյն (Կ. Երզնկացի, Տաղ., էջ 130):*

Նշենք, որ գրաբարյան *ի* նախդիրը, միանալով հայցական կամ տրական հոլովով դրված բառերին, արտահայտում էր ներգոյական հոլովի իմաստ, այսինքն՝ անորոշ դերբայով բերված կառույցը ստանում էր գործողության ընթացքի մեջ լինելու գաղափար, օրինակ՝ *չեմ ի գնալ=չեմ գնում*:

Միջին հայերենի առաջին ենթաշրջանում այս չորս տարբերակներն էլ գործածական էին, սակայն երկրորդ ենթաշրջանում *ի* նախդիրով կառույցները, կորցնելով ներկայի իմաստ արտահայտելու քերականական իրենց հատկանիշը³, դուրս եկան կիրառությունից: Ինչպես նշում է Ա. Աբրահամյանը, միջինհայերենյան կառույցներում *ի* նախդիրը «խորթ» էր:

¹ Առանձին ժխտական դերբայից, թե՛ անորոշի լ>ր փոփոխությամբ առաջացած մեկ ուրիշ ձևից կազմվելու հանգամանքը տարակարծությունների տեղիք է տվել: Արդի արևմտահայերենին նվիրված դասագրքերից մեկի հեղինակ Ռ. Սաքապետյանի կարծիքով անորոշի համապատասխան ձևերը համանունություն են ստեղծում ժխտական դերբայի հետ: Իսկ Հ. Չոլաքյանն ընդունում է, որ հենց ժխտական դերբային է ավելանում *մի* մասնիկը: Տե՛ս Սաքապետյան Ռ., Արևմտահայերենի դասագիրք, Ե., 2006, էջ 162: Տե՛ս Չոլաքեան Յ., Արեւմտահայերեն (կանոնակարգ եւ խնդիրներ), Բ. գիրք, Ե., 2019, էջ 92:

² Տե՛ս «Ակնարկներ միջին գրական հայերենի պատմության», հ. Ա, Ե., 1972, էջ 316:

³ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 377:

Դրա միջոցով «գրաբարյան երանգ էին ստացել» անորոշ դերբայով կառույցները, որոնք գրաբարին հատուկ չէին⁴: Այդ էր պատճառը, որ

Անորոշ դերբայով կառույցների համաբանությամբ սկսեցին կիրառվել նաև *մի* արգելականով և անորոշ դերբայով կազմություններ: Ճիշտ է, այսպիսի կառույցների գործածության օրինակներ գրաբարում ևս վկայվում են, սակայն դրանք «մի տեսակ անորոշ հրամայական են» և *դու* դերանվան հետ գործածական չեն՝ ի տարբերություն միջին հայերենի⁵:

Անորոշ դերբայով և *մի* մասնիկով բաղադրված կառույցներն արտահայտում էին մեղմական արգելական հրամայականի իմաստ, ինչպես գրաբարի հորդորական հրամայականը: Եվ, քանի որ միջին դարերում հորդորական հրամայականը դուրս էր եկել գործածությունից, ուստի այդպիսի կառույցների գործածության տարածումը կարող էր պայմանավորված լինել նաև հորդորական հրամայականի իմաստի արտահայտման պահանջով:

Բնագրային օրինակներ միջին հայերենից: *Մո՛ւ, դուն մո՛ւտ ու մի՛ վախել, խաճողին տունըն աւիրի, // Երկու աչքըն կուր դառնայ, գէշ լեզուով գնեզ չանիծէ (Ն. Քուչակ, ՀԲ, էջ 212): Մի մուրթել ու գբեզ խաբել... Մի գհոգիդ կորուսանէլ (Ֆրիկ, Ժող., էջ 185): Մի հաւատալ ամեն մարդոյ թէ գիրենք ցուցնեն քեզ խիկար (Կ. Երզնկացի, Տաղ., էջ 199):*

Սրան զուգահեռ՝ միջին հայերենի առաջին ենթաշրջանում սկսեցին հանդես գալ *մի+անորոշ դերբայի լ>ր* փոփոխությամբ կազմություններ: Կարծում ենք, որ էական բայի ժխտական ձևերի և անորոշ դերբայի լ>ր անցմամբ կազմվող կառույցների օրինաչափությունը կարող է տարածված լինել նաև արգելական հրամայականի կազմության վրա, և *չեմ գրել>չեմ գրեր* ձևի համաբանությամբ առաջացել են *մի գրել>մի գրեր* կառույցները: Այս փոփոխությունը հրամայական եղանակի բայաձևերի կազմության համար պետք է օրինաչափական համարել, քանի որ *ր*-ն հրամայականը կազմող վերջավորություններից մեկն է և ծագում է հնդեվրոպական նախալեզվից⁶: Բացի այդ՝ անորոշ դերբայի լ հնչյունի *ր* փոփոխությունը հայերենի լեզվական համակարգին բնորոշ երևույթ է և կա ոչ միայն ժխտական դերբայի, այլև վաղակատար դերբայի մեջ (*տեսել եմ>տեսեր եմ*):

⁴ Տե՛ս Աբրահամյան Ա., Հայերենի դերբայները և նրանց ձևաբանական նշանակությունը, Ե., 1953, էջ 242-243:

⁵ Տե՛ս Անթոյան Ա., Հայոց լեզվի պատմական քերականություն, հ. 2, Ե., 1975, էջ 301-302:

⁶ Տե՛ս Աճառյան Հ., Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հ. 4, գ. Ա., Ե., 1959, էջ 362:

Միջին հայերենի երկու ենթաշրջաններում էլ գուգահեռ գործածական են եղել ինչպես *մի* մասնիկով և անորոշի լ>ր փոփոխությամբ կառույցները, այնպես էլ *մի+անորոշ դերբայով* ձևերը: Հաճախ նույն հեղինակի երկերում առկա են երկու տարբերակներն էլ, ինչպես՝ *ՊԼպո՛ւլ, մի՛ դու գարմանար գայածառ վարդիս գեղ պատկերին*,// *Զի ով որ սէր չունենայ առ ինք չըկայ գեղեցկութիւն* (Կ. Երզնկացի, Տաղ., էջ 142): *Դարձիր դու խոնարհեց, ու մի՛ զԱստուած փառաց փռխել*,// *Ու հող կացիր մարդկան՝ զհպարտութիւնըն մի սիրել* (Կ. Երզնկացի, Տաղ., էջ 180): Սակայն երկրորդ ենթաշրջանում տարածվածության և կիրառականության առումով գերիշխող էին լ>ր փոփոխությամբ առաջացած բայաձևով բաղադրված կառույցները, որոնք էլ ամրակայվեցին և փոխանցվեցին արևմտահայերենին:

Բնագրային օրինակներ:

Միջին հայերեն: Բայց դու հերձուածողաց մի շնորհեք զիս, զի թերահաւատից հակառակ եմ ես (Վ. Այգեկցի, ԳՀ, էջ 74): *Հետ ան մարդուն մի՛ նստիր*// *Յերբ յելնէ, զբեզ զրուցե* (Ֆրիկ, Ժող., էջ 170): *Մի՛ թողուր զիս անտերն և անծաղիկ՝ վոր չբուսնամ*// *Զիս սընո՛ւ դարմանե՛, վոր ի ծամուն քեզ խըտուդ տամ* (Ֆրիկ, Ժող., էջ 201): *Մի՛ լար, մի՛ տըտում կենար, մի հաշուեք* զօրս քեզ տարի. (Ն. Քուչակ, ՀԲ, էջ 206): *Մըտիս մի՛ դպչիր՝ աղբօրդ արնուն*,// *Թէ չէ կու մեռնիմ ի քո շատ սիրուն* (Ղ. Մեքաստացի, ՈւՄՀԲ, էջ 97):

Արևմտահայերեն: -Հաճիս, մի՛ զգուեցնեք (Մ. Պչաքճեան, ԵԼԺ, էջ 84): *Մի շարժիր*// *ձգէ որ այս շեղ բլուրը գերեալ*// *օհ չկարծես մուսայակիր շերտափակ Մնենոսինէի*// *բնակի*// *գերագանց խօսքին մէջ* (Գ. Պըլտեան, Մանտր., էջ 507):

Այս կառույցներից բացի՝ միջին հայերենում շարունակում էին կիրառվել գրաբարյան կազմությունները: Հավանաբար այդ ձևերի համաբանությամբ է Մ. Հերացին կազմում և գործածում արգելական հրամայականի այնպիսի ձևեր, որտեղ *մի* մասնիկն ավելանում է ներկայի երկրորդ դեմքին՝ առանց *ս* հնչյունի *ր* փոփոխության: Այս կազմությունները արտահայտել են մեղմ հրամանի իմաստ՝ նույնանալով ըղձական եղանակի ապառնիի ժխտական ձևին՝ *մի՛ դնես=մի՛ դիր=դնես*⁷, օրինակ՝ *Այլ դու մի մտիկ դնես իւր նուպային, եւ մի՛ ընդունիս, այլ զինքն ի յուր նշանացն իմացիր* (Մ. Հերացի, ՋՄ, էջ 88):

Գրաբարում *ե* լծորդության բայերը կարող էին հանդես գալ նաև կրավորական սեռի իմաստով՝ խոնարհվելով *ի* լծորդության բայերի նման՝

⁷ Տե՛ս «Ակնարկներ միջին գրական հայերենի պատմության», էջ 359:

մի՛ հիշեր-մի՛ հիշիր (մի՛ հիշվիր): Ու/վ մասնիկի ի հայտ գալով՝ միջին հայերենում կրավորաձև և ներգործաձև խոնարհման տարբերակումները հրամայական եղանակի համակարգում վերացան, հետևաբար *է* լծորդության բայերը կրավորաձև խոնարհվելիս գրաբարի նման չէին փոխում լծորդությունը: Թեև առկա են *է* լծորդության բայերի՝ *-իլ* վերջավորությամբ կիրառություններ, ինչպես *մի ուզիլ, մի գրիլ* և այլն, բայց դրանք կերպային դրսևորումներ չունեն: Այս կառույցները հիմնականում բնորոշ են *Ում* ճյուղի բարբառներին և կիրառվելով այդ բարբառներով ստեղծագործող հեղինակների երկերում, ինչպես՝ *Կանչեմ հարա՛յ, // Հռահմ արայ, // Քեզնե՛ խնդրեմ, որ մի՛ անիլ // Բնձ աւարայ (ՆՀՏ, էջ 39)*, տարածվել են արևելահայերենում: Եվ *-իլ* վերջավորությամբ կարելի է բացատրել արևելահայերենում արգելական հրամայականի *-իր* վերջավորությունը:

Արևմտահայերենը, ի տարբերություն արևելահայերենի, *է, ի, ա* լծորդության բայերի համար պահպանեց համապատասխանաբար *-եր, -իր, -ար* վերջավորությունները, որոնք միջին հայերենի արգելական հրամայականի կազմության հիմնական վերջավորություններն էին և այդ շրջանում գերիշխող էին ու առավել տարածված:

Այսպիսով, արգելական հրամայականի դերբայական մասի համար ունենք հետևյալ վերջավորությունները գրաբարում, միջին հայերենում, արևմտահայերենում.

Գրաբար	միջին հայերեն	արևմտահայերեն ⁸
Ե լծ. եր, (իր՝ կրավ.)	ել/եր	եր
Ի լծ. - իր	իլ/իր	իր
Ա լծ. - ար	ալ/ար	ար
Ու լծ. - ուր	ուլ/ուր	

Ստացվում է, որ արևմտահայերենի քերականական ձևերը ամբողջությամբ համընկնում են միջինհայերենյան ձևերին՝ մեկ անգամ ևս փաստելով միջին հայերեն-արևմտահայերեն լեզվական համակարգերի սերտ կապը:

Հոգնակի թիվ: Արգելական հրամայականի հոգնակի թվի կազմության գրաբարյան սկզբունքը հիմնականում անփոփոխ մնաց միջին հայերենում, որից էլ փոխանցվեց արևմտահայերենին: Գրաբարում այն

⁸ Արևմտահայերենում *ալ* լծորդության բայերը սակավ կիրառություն ունեն: Դրանք ոճական արժեք են ստացել, հաճախ կիրառվում են որպես հնաբանություններ՝ խոսքին հնության երանգ հաղորդելու նպատակով: Այս լծորդության բայերը կա մ փոխել են իրենց լծորդությունը, կա մ փոխարինվել այլ բայերով:

կազմվում էր ներկայի երկրորդ դեմքի հոգնակի թվին *մի* մասնիկի հավելմամբ՝ *մի՛ վազէք, մի՛ նայիք, մի՛ կարդայք, մի՛ թողուք*:

Միջին հայերենում, սակայն, *մի* մասնիկն ավելանում էր ըղձական եղանակի բայաձևերին. գրաբարյան ներկայի ձևերը սկսել էին հանդես գալ որպես ըղձական եղանակի բայաձևեր, իսկ ներկայի համար առաջ էր եկել *կու/կը* մասնիկով նոր ձևը: Միջին հայերենում հոգնակի թվի կազմության գրաբարյան սկզբունքը պահպանվեց, քանի որ անորոշից կազմվող կառույցներում՝ *մի՛ գրել, մի՛ խօսիլ* և այլն, հոգնակիի դրսևորում առկա չէր. լեզուն այդպիսի դրսևորում չունեի⁹: Միջին հայերենի՝ ըղձական եղանակին *մի* մասնիկի հավելմամբ արգելական հրամայական կազմելու սկզբունքը ժառանգեց արևմտահայերենը: Արևմտահայերենում ամրակայվեց նաև *-այք* վերջավորության՝ միջին հայերենում *այ* երկբարբառի պարզեցմամբ առաջացած *աք* ձևը *ա* լծորդության բայերի համար: Արդեն միջին հայերենում *-այք* վերջավորությունը աստիճանաբար հնաբանության արժեք էր ստանում¹⁰: Արևմտահայերենը պահպանեց նաև հոգնակի երկրորդ դեմքի *է*-ով գրությունը՝ *մի՛ վազէք, մի՛ երգէք* և այլն: Այժմ արևմտահայերենում արգելական հրամայականի հոգնակի թիվը կազմվում է *-էք, -իք, -աք* վերջավորություններով՝ համապատասխանաբար *է, ի, ա* լծորդությունների համար¹¹: Փաստորեն, արևմտահայերենը պահպանեց միջինհայերենյան կազմության սկզբունքը:

Բնագրային օրինակներ:

Միջին հայերեն: Մի՛ մեղադրէք, գէմ ես խենթ չեմ, // Կէճիզցնեն, ես ինչ այնեմ (Ստեփանոս Թոխաթցի, ՈւՄՀԲ, էջ 518): Զմեզ աղաչէր լսել պահ մի, // Թէ մի ճաշէք զխահվալթի (Մարտիրոս Ղրիմեցի)¹²:

⁹ Տե՛ս «Ակնարկներ միջին գրական հայերենի պատմության», էջ 358:

¹⁰ Տե՛ս Ավետիսյան Յու., Հայագիտության զուգահեռականներում, Ե., 2021, էջ 241:

¹¹ Ի տարբերություն արևմտահայերենի՝ արևելահայերենը հոգնակիի կազմության նոր սկզբունք առաջ բերեց: Այստեղ *մի* մասնիկն ավելանում է բուն հրամայականի հոգնակի ձևերին, այսինքն՝ ժխտական ձևը կազմվում է դրական ձևից. «Այս ձևերը ծագում են կարդա՝>մի՛ կարդա, գրի՛ր>մի՛ գրիր ձևերից, հնչյունորեն նույնը լինելով դրական հրամայականի կարդա՛, գրի՛ր ձևերի հետ, ըմբռնվել են իբրև դրականի վրա «մի՛» դրված ձևեր, և դրանց անալոգիայով առաջ են

եկել նաև «մի՛ մոտեցիր», «մի՛ կարդացեք», նույնիսկ «մի՛ տես», «մի՛ բեր»»: Աբեդյան Մ., Հայոց լեզվի տեսություն, Ե., 1965, էջ 330:

¹² Ղրիմեցի Մ.,

<https://digilib.aa.am/book/258/263/4967/%D4%B2%D5%A1%D5%B6%D5%A1%D5%BD%D5%BF%D5%A5%D5%B2%D5%AE%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%AB%D6%82%D5%B6%D5%B6%D5%A5%D6%80> :

Արևմտահայերեն: *Եթէ գլխուն փորձանք մը գայ, ինծի մի՛ վազէք* (Ա. Հայկազ, ԱԾՄ, էջ 240): – Լաւ, **հոգ մի՛ ընէք**, ինծի հետ եկէ՛ք, – կըսէ Մուշեղ եւ արագ քայլերով կը յառաջանայ (Ք. Բատիկեան)¹³:

Արևմտահայերենում առկա են նաև այնպիսի կառույցներ, որտեղ *մի* մասնիկը կցվում է ձայնավորով սկսվող բայաձևին՝ *ի* հնչյունի անկմամբ: Ա. Այտընյանը նման կազմությունները համարում է ռամկական: Առավել վայելուչ և նախապատվելի է կարծում *մի՛ սեր*, *մի՛ ներ* ձևերը՝ «մաքուր խօսողներուն հնչմամբ»¹⁴: Մի մասնիկի ամփոփմամբ կազմությունները արևմտահայերենը դարձյալ ժառանգել է միջին հայերենից, թեև արդի գրական արևմտահայերենում սա հանձնարարելի ձև չէ:

Բնագրային օրինակներ:

Արևմտահայերեն: – **Մըսէ՛ր ... Ի՛նչ ըրիր** (Ա. Հայկազ, ԱԾՄ, էջ 114): – *Օ՛, ուշադրութիւն մինէք* Պր. Ազուէ, ապուշ բաներ կը խօսի կոր, – կըսէ եւ սեղանի տակէն ոտքիս վրայ կը կոխէ (Ք. Բատիկեան)¹⁵:

Միջին հայերեն: – **Մ՛ա՛նէր, մ՛ա՛նիծէր**, մայրիկ, մէկ աղոտոր կըտորի՛ճ ի պագաւ (ՀԱ, էջ 29): – Մի՛ լար, մ՛աղաչէ՛ր, հարսնուկ// Գիր կանեմ, որդիս կը բերեմ (Հայրեններ)¹⁶:

Այսպիսով, կատարված ուսումնասիրությունը, առկա լեզվական փաստերը, բնագրային օրինակները հնարավորություն են տալիս ևս մեկ անգամ արձանագրելու, որ արգելական հրամայականի բայաձևերի կազմության սկզբունքները արևմտահայերենին են փոխացվել միջին հայերենից: Լեզվական այս նյութը մի փոքր մասն է ներկայացնում այն փոխանցումների, որոնք առկա են լեզվի զարգացման երկու շրջափուլերում և արտացոլում են դրանց համակարգային կապը:

Համառոտագրություններ

ԱԾՄ – Ա. Հայկազ, Ապրող ծառ մը, Ե.2012:

ԵԼԺ – Մ. Պաքճեան, Երկերու լիակատար ժողովածու, հ. 3, Ե., 2013:

Ժող. – Ֆրիկ, Ժողովածու, Ե., 1937:

ՀԱ – Հայրեններ, անտունիներ, Վ., 1997:

ՀԲ – Հայրեններու բուրաստանը, Փ., 1940:

Մանտր. – Գ.Պըլտեան, Մանտրաներ, Ե., 2010:

¹³ Բատիկեան Ք., <https://granish.org/christian-batikean-the-summer/>:

¹⁴ Տե՛ս Այտընյան Ա., Քննական քերականություն աշխարհաբար կամ արդի հայերեն լեզվի, Ե., 1987, էջ 86:

¹⁵ Բատիկեան Ք., <https://granish.org/kagahandi-heqiat/> :

¹⁶ «Հայրեններ», <https://digilib.aa.am/book/2350/2800/20974/?lang=en> :

ՆՀՏ – Ն. Հովնաթան, Տաղեր, Ե., 1983:

ՈւՄՀԲ – «Ուշ միջնադարի հայ բանաստեղծությունը», հ. 1, Ե., 1986:

ԶՄ – Մ. Հերացի, Ջերմանց Մխիթարություն, Վ., 1832:

Տաղ. – Կ. Երզնկացի, Տաղեր, Ե., 1962:

Նոանե Սարգսյան

Միջին հայերեն-արևմտահայերեն փոխանցումները հրամայական եղանակի համակարգում. արգելական հրամայական Ամփոփում

Հոդվածում անդրադարձ է կատարվում միջին հայերենի և արևմտահայերենի լեզվական համակարգերի իմաստաբանական և քերականական ընդհանրությունների վերհանմանը արգելական հրամայականի խոնարհման համակարգում: Արևմտահայերենի բայի խոնարհման համակարգը դիտարկելիս կարելի է նկատել, որ արևմտահայերենը շատ իրողություններ հիմնականում ժառանգել է միջին հայերենից որոշ փոփոխություններով: Արևմտահայերենում արգելական հրամայականի եզակին կազմվում է ժխտական դերբային *մի* մասնիկը ավելացնելով: Կազմության այս սկզբունքը առաջ է եկել միջին հայերենում, որտեղ գրաբարյան կառույցները որոշակի փոփոխությունների են ենթարկվել:

Միջին դարերում ձևավորվեցին *մի* մասնիկով և *անորոշ դերբայով* կամ *անորոշ դերբայի լ>ր* փոփոխությամբ կառույցները: Սրանք առաջ եկան միջին հայերենում ժխտման իմաստի արտահայտման հիմնական միջոցներ դարձած էական բայի ժխտականով և անորոշով կամ անորոշի *լ>ր* փոփոխված ձևով կառույցների համաբանությամբ՝ *չեմ գրել, չեմ գրեր*: Միջին հայերենի երկրորդ ենթաշրջանում *մի* մասնիկով և *անորոշ դերբայի լ>ր* փոփոխությամբ կառույցները ամրակայվեցին և փոխանցվեցին արևմտահայերենին: Արևմտահայերենը պահպանեց նաև *ե, ի, ա* լծորդության բայերի համապատասխանաբար *-եր, -իր, -ար* վերջավորությունները եզակի թվի համար և *-էք, -իք, -աք* վերջավորությունները հոգնակի թվի համար: Ստացվում է, որ արևմտահայերենի արգելական հրամայականի ձևերը ամբողջությամբ համընկնում են միջինհայերենյան ձևերին՝ մեկ անգամ ևս փաստելով լեզվի զարգացման երկու շրջափուլերի՝ միջին հայերենի և արևմտահայերենի լեզվական համակարգերի սերտ կապը:

Нране Саргсян

**Связи среднеармянского и западноармянского языков в системе
повелительного наклонения; отрицательная форма повелительного
наклонения.**

Резюме

В статье рассматриваются семантических и грамматических общностей языковых систем среднего армянского и западноармянского языков в системе *отрицательного формы повелительного наклонения*. Рассматривая систему спряжения глагола западноармянского языка, можно заметить, что западноармянский язык в основном унаследовал многое от среднего армянского с некоторым изменениями. В западноармянском языке единственное число *отрицательного* составляется добавлением частицы “*uʰ*” к *отрицательной форме глагола*. Этот принцип образования появился в среднем армянском языке, где структуры Грабара подверглись некоторым изменениям.

В средние века сформировались структуры с частицей “*uʰ*” и неопределенной формы глагола или неопределенной формы глагола с изменением *l > p*. Они появились с сочетанием структурах отрицательного бытийного глагола и неопределенной формы глагола, который может быть с изменениям *l > p* “*չեւ գրել, չեւ գրեր*”, ставшей основным средством выражения смысла отрицания в среднеармянском языке. Во время второго периода среднего армянского языка структуры неопределенной формы глагола с изменением *l > p* с частицей “*uʰ*” укрепились, а затем были переданы западноармянскому языку. Западноармянский язык еще сохранил – *եր, իր, տր* окончание единственного числа и *-եր, -իր, -տր* окончание множественного числа для чередующиеся *ե, ի, տ*. Получается, что запретительные формы западноармянского языка полностью совпадают с среднеармянскими формами, еще раз констатируя тесную связь двух этапов.

Nrane Sargsyan

**Middle Armenian-Western Armenian Transitions in imperative mode:
negative imperative.**

Summary

The article discusses semantical and grammatical commonalities of the language systems of the Middle Armenian and Western Armenian languages in the system of negative imperative. Considering the system of verbs conjugation of Western Armenian, it can be noted that Western Armenian has inherited many realities from Middle Armenian with some changes. This can also be seen during

the consideration of the negative imperative system. The forms of negative imperative for singular are formed from particle “*ւհ*” and negative verbal noun in Western Armenian. This principle appeared in the Middle Armenian language, where the Grabar structures had some changes.

The structures with particle “*ւհ*” and negative verbal noun or negative verbal noun with changes *լ>ք* were formed during the Middle Ages. They were formed by the coordination of structures the negation of the essential verb and negative verbal noun or negative verbal noun with changes *լ>ք*՝ “*չեւ գրել, չեւ գրեր*”, which became the main means of expressing the meaning of negation in the Middle Armenian language. The structures with negative verbal noun with changes *լ>ք* and particle “*ւհ*” were strengthened and transferred to the Western Armenian language. The Western Armenian language also has preserved the endings *-եր, -իր, -ար* for singular and *-էք, -իք, -աք* for plural for verbs of *ե, ի, ա* conjugation.

The forms of the negative imperative of Western Armenian are fully attested in Middle Armenian. This indicates a systemic connection between the two periods of language development.

Խմբագրություն է ուղարկվել 03.03.2022թ.

Հանձնարարվել է գրախոսության 18.03.2022թ.

Տպագրության է հանձնարարվել 07.06.2022թ.